

Z. Προχωρή τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως;
ὅποι τυπων ἡγεμόνων.

1. Ο ΛΟΥΞ ΕΡΝΕΣΤΟΣ ΟΕΥΣΕΒΗΣ ΤΗΣ ΓΚΟΘΗΣ
(1640 — 1645).

A. Βίος. Ο Κομένιος διαψιλῶς εἶχε διαγράψει ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ διδασκεῖ τὸ σχέδιον τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ. Ὁκατά πρῶτον ἐπιληφθεὶς τῆς πραγματώσεως τοῦ σχεδίου τούτου ἵτο ὃ ἡγεμὸν μικρᾶς πολιτείας ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Γερμανίας, ὁ δούς Ἐρνέστος Α΄ τῆς Γκόθης, ὁ Εὐσεβῆς κιλούμενος. Κατ' Ὁκτώβριον τοῦ 1640 ἀμα τελέσας τὴν μεγαλοπρεπῆ του εἰσοδου εἰς τὴν πρωτεύουσαν πόλιν Γκόθην, ἐπεγείροησε πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων ἐπιθεώρησιν, ἵξης ἐφάνη μεγάλη ἀπαιδευσία καὶ πνευματικὴ τοῦ λαοῦ ἀγριότης. Ὄτι ἡ βελτίωσις τῶν πραγμάτων τῆς γόρδας του ὥφειλε ν' ἀρξηται ἀπό τῆς ἀνορθώσεως τῶν σχολείων, κατενόησεν ὁ δούς Ἐρνέστος σαφέστατα, ἀρ' οὐ μάλιστα ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς μητρός του (δουκίσσης Δωροθέας τῆς Βάιμαρ) θεομόν διαφέρον περὶ τοῦ Ἀράτκε καὶ τῶν τούτου πρεσπαθεῶν. Ἰνι λοιπὸν ἐπιφέροι ἐν τῇ χώρᾳ του ἔνιαίαν μεταρρύθμισιν τῆς ὅλης δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, προτεκάλεσε τὸν γυμνασιάρχην Ἀνδρέαν Ρέυχερ, διαδὸν τοῦ Ἀράτκε καὶ Κομενίου, εἰς τὸ ἐν Γκόθῃ γυμνάσιον. Εἰς αὐτὸν ἔδωκε τὴν ἐντολὴν, ἀφ' οὐ λάβῃ ὃπιν τὰς τῶν σχολείων ἐπιθεώρησεις, νὰ συντάξῃ μέθοδον διδασκαλίας (*methodus docendi*) διὰ τὰς κατωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις, ἵτις ἥδυνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τῆς ὅλης γόρδας. Τὸ πρῶτον σχέδιον τῆς σχολικῆς ταύτης μεθόδου ἔξεδόθη τὸ 1642, ή δὲ ἐπέκτασις καὶ βελτίωσις αὐτῆς τὸ 1648.

B. Σχολικὴ μέθοδος. Ἡ μέθοδος εἶναι ὁ πρῶτος κανονισμὸς τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐκ μέρους τῆς πολιτείας, συγκειμένη δὲ ἐκ 13κεφαλαίων περιέχει τὰς ἔξης ἀξιολόγους γνώμας καὶ ὄδηγίας.

(Κύριον μέλημα). Τὸ κύριον τοῦ σχολείου μέλημα εἶναι ἡ ἀγωγὴ. Εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πατέρων δέον νὰ διαφυγεῖ διδοῦς ἡ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ παρονοία, δέον νὰ πα-

ρασταθῇ εἰς αὐτοὺς ἐντόνως· διὶ δὲ θεὸς εἶναι πανταχοῦ πλησίον τῶν, εἰς πάντας τοὺς τόπους καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, διὶ βλέπει πάσας αὐτῶν τὰς πράξεις, ἀκούει τοὺς λόγους των καὶ γινώσκει πάσας τὰς σκέψεις των. Οὗτοι θὰ ἔχουσι παιδικὴν αἰδῶ καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεόν. "Ολας τὰς ἡμέρας δέον νὰ διέρχηται διὰ παιᾶς ἐν φόβῳ Θεοῦ. "Η ἐπιμέλεια καὶ καθαριότης, ἢ μετριοφρεσύνη καὶ εὐγένεια δέον νὰ συνιστῶνται εἰς αὐτοὺς ως κόσμημα τοῦ πιθίκου βίου. Καθ' ἑκάστην κυριακὴν δέον, ἀμα τῇ πρώτῃ καθαριοκρουσίᾳ διὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, νὰ συναθροίζωνται εἰς παιδεῖς εἰς τὸ συκολεῖον, ἕνθα ἀναγινώσκεται τὸ εὐαγγέλιον καὶ εἴτε μεταβαίνουσιν ἀνὰ δύο εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ πρεσβύτεροι παῖδες δέον νὰ συνηθίζωσιν εἰς τὸ νὰ καταγράφωσί τι ἐκ του κηρύγματος, οἱ δὲ μικροτέρας ἡλικίας ὄντες νὰ διαφυλάττωσιν ἐν τῇ μνήμῃ των ὅγητόν τι. "Ηθικὰ ἀμαρτήματα δέον κατὰ πρώτον νὰ ἐλέγχωνται διά πατρικῆς παραστάσεως τοῦ ἀδικου, εἴτε διὰ σεβαρᾶς ἐπιπλήξεως καὶ τιμωρίας. "Η σωματικὴ ἀγωγὴ δὲν πρέπει τὰ παραμελῆται.

2. (*Διδακτέα μαθήματα*). Πλὴν τῆς θρησκείας, τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ ἀριθμητικῆς δέον καὶ ἡ διδασκαλία τῶν φισικῶν νὰ διδάσκηται. "Ο 'Ρέυχερ ἔγραψε περὶ τούτου θιαίτερον βιβλίον περιέχον 4 μέρη. Τό πρῶτον πραγματεύται 1) περὶ τοῦ ἀστεροειδοῦς οὐρατοῦ κατὰ τὸ Πτολεμαϊκὸν σύστημα· 2) περὶ τῶν φαινομένων μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς (κομῆται διέπτοντες μοτίρες, κινητὸν φῶς· 3) περὶ γενίμου γῆς, δρυκτῶν καὶ ειδῶν ἐδάφους· 4) περὶ βιτανῶν καὶ δένδρων (αἱ βιτάναι δέον νὰ λαμβάνωνται ἐξ ἔγγυς κήπου καὶ ξηραινόμεναι ἐπὶ χάρτου νὰ δάπτωνται· 5) περὶ τῶν ζώων· 6) περὶ τοῦ ἀνθρώπου· 7) περὶ τῆς ψυχῆς. Τὸ δεύτερον μέρος περιλαμβάνει τὴν γεωμετρίαν καὶ περιέχει ἔξαιρετον δόῃγίαν πρὸς τὸ ἱγνογραφεῖν καὶ μετρεῖν μετὰ 35 γεωμετρικῶν σχημάτων. Οἰκεία παρατήσησις καὶ πρακτικὴ δοκιμὴ εἶναι ἀπαραίτητα. Τὸ τρίτον μέρος διδάσκει περὶ τῶν ἀρχόντων, τῶν νόμων, δικαιών, φόρων, νομίσμάτων κ.τ.λ. Πᾶν δὲ τις δύναται ἐνταῦθα νὰ δεῖξῃ, δέον νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς τοὺς παῖδας, κόμη, πόλις, κύκλος, δρια, μεθόρια, τάφροι, ἐρείπια κ.τ.λ. Τὸ τέ-

ταυτορ μέρος «περί τινων οἰκιακῶν κανόνων» παρέχει καλάς διδασκαλίας περὶ οἰκεδεσποτῶν, οἰκεδεσποιῶν καὶ συνοίκων. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον πρακτικὸν βιβλίον διὰ γερμανικῆς σχολεῖας καὶ φαίνεται ὅτι συνετάχθη κατὰ προτροπὴν τοῦ Ράτζε καὶ Κομενίου συγχρόνως ἐκδοθὲν μὲ τὸ έργον οἰκιστῶν (ἀπεικονισμένας κόσμος).

3. (*Διδάσκαλος*). Οἱ διδάσκαλοι δέον πιστῶς νὰ μεταχειρίζωνται τὰς ιδιοφυίας των εἰς πάντας τοὺς μαθητάς, ιὰ μή ἀπομαρρύνωνται ἐκ τῆς πίστεως των ἐνεκα τῆς ἀγαριστίας τοῦ κόσμου ἡ ἐνεκα ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, ἀλλὰ παρὰ τῇ προστασίᾳ τῶν φορόντων νὰ παραμυθῶνται ἐκ τῆς χοντρῆς των συνειδήσεως καὶ τῆς θελας βοηθείας. «Ἡ πειθαργία δέον νὰ ἔφραμος ητας θεντως, ὥστε οἱ παιδες μήτε διὰ τῆς ἄγαν μεγάλης αὐστηρότητος δειλοὶ νὰ γίνωνται, μήτε ἀπειθεῖς διὰ τῆς ἄγαν μεγάλης ἐπιεικείας. Ὁ σχολικὸς κατάλογος, ὥστις περιέχει τὸ δνομα, τὴν εἰσοδον καὶ ἐπίδοσιν ἑκάστου παιδός, δέον δρθῶς πάντοτε νὰ τηρηται. Οἱ διδάσκαλοι δέον ἐπίσης νὰ ἔχωνται ιδιαίτερον κατάλογον, ἐν φι καταγράφουσι καθ' ἓ κάστην τὴν ἐκ τοῦ σχολείου ἀπουσίαν μαθητοῦ τινος καὶ τὴν αἰτίαν ταύτης.

«Ἡ μέθοδος ἀπέδωκεν ἐν Γκόθη δαψιλεῖς καὶ ἀγκαούς καρποὺς τεσσάρους, ὥστε ἐν Γερμανίᾳ γενικῶς θέλεγετο, «τοῦ δουκὸς Ἐρνέστου οἱ χωρικοὶ εἶναι λογιώτεροι τῶν ἀλλαγοῦ πολιτῶν καὶ εὐπατριδῶν». Ἀλλαι γῷραι είχον αὐτὴν ὃς πρότυπον διὰ τεὺς σχολικοὺς κανονισμούς των.

Τὴν συμπεριφοράν τῆς νεολαίας ἐκτὸς τοῦ σχολείου ἐκάνονται διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ ἔτους 1654 «σύντομος ὁδηγία, πῶς ἡ σχολικὴ νεολαία δέον νὰ συμπεριφέρηται ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου». «Ἡ ὁδηγία αὐτὴ περιεῖται παραγγέλματα περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἐγείρεσθαι, τοῦ βαδίζειν εἰς τὸ σχολεῖον, τοῦ γευματίζειν, περὶ τῆς συμπεριφορᾶς ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐπειτα ἐν τῇ παιδιᾷ, προσευχῇ, ἐν τῷ δειπνεῖν καὶ κατακλίνεσθαι.

4. Μέριμνα περὶ τῶν διδασκάλων. «Ἡ «σχολικὴ μέρος» καὶ «ὁδήγια» διελάμβανον περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διευθήσεως καὶ μορφώσεως τοῦ λαοῦ, ὁ δοὺς δύμως ἐμερόμνησεν οὐκ» ἡττον καὶ ἐξωτερικῆς περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχελείου,

α'.) Κεφάλαιον 27000 γονιδίων ἔχοργησεν ἡδη ἐν ἀρχῇ τῆς κυβερνήσεως του πρὸς βελτίωσιν τῆς μισθοδοσίας τῶν διδασκάλων καὶ πρὸς προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων ἀλφαριθμάτων καὶ ἀναγνωσματάριών διὰ τοὺς παῖδας τῶν σχολείων. Ἐκατος δημοδιδάσκαλος τῆς χώρας του ἐλάμβανε πλὴν τῆς ἑλευθέρας κατοικίας, τῆς κανονίου ὅλης καὶ σίτου τούλαχιστον 600 μάρκας ἀλφαριθμάτων καὶ ἀναγνωσματάριών λαμβάνει διωρεὰν πᾶς παῖς ὑποχρεωμένος εἰς τὴν εἰς τὸ σχολεῖον φοίτησιν.

β'.) Μιὰ τὰς γῆρας τῶν διδασκάλων ἰδρυσσε δημόσιον ταμεῖον χηρῶν.² Αφερμὴ πρὸς τοῦτο ἐγένετο ἐπίσκεψις τοῦ δουκὸς εἰς τὸ ἐν 'Ράινχαρδοβούνν' δ δοὺξ εἴδε τὸν διδασκαλὸν πτωχὸν καὶ κλινῆντα, καὶ ὅμως ὁ δούλευς ἐδίδασκε τὸ περὶ τὴν κλίνην ιστάμενον πλῆθος παίδων μετὰ τηλικούτων ζήλου, ὥστε δ δοὺξ συνεκινήθη εἰς δάκρυα.

Ἐν τῇ διαθήκῃ του παραινεῖ τοὺς κληρονόμους νὰ συντηρῶσι σχολεῖα ἐν καλῇ καταστάσει, ἴδιως οὗτως, ὥστε πρόσωπα ἔχοντα κλίσιν πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα νὰ ἕπεται προσκενάζωνται καὶ προπαρασκενάζωνται ὡς διδασκαλοὶ καθίδρυματος. Ἡδη δὲ τὸ 1780 κατιορθώθη ἡ ἐν Γκόθῃ ἰδρυσις διδασκαλείου.

2. Ο ΕΚΛΕΚΤΩΡ ΙΩΑΚΕΙΜ Β. (1585-1571).

Ο Ιωακείμ Β. ἀναφέρεται ἐν τοῖς διατάγμασιν αὐτοῦ καὶ περὶ σχολείων. Ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ του κανονισμῷ τοῦ ἔτους 1540 λέγει τὰ σχολεῖα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς διαφύλαξιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς κιλῆς πειθαρχίας. Ἐπειδὴ δμος αὐτὰ κακῶς ἔχουσιν, ενδοκοῦμεν ἀταντα ν³ ἀποκαταστηθῶσι καὶ βελτιωθῶσιν.

Καὶ ἡ ποώτη ἐπιτροπεία τῶν σχολείων, τὸ αρχεοβετέοντος consistorium ὑπ' αὐτοῦ ἰδρέθη (1552), ἀπετελέσθη δὲ ἐκ πέντε κληρικῶν καὶ κοσμικῶν συμβολῶν, διτίνες συγχρόνως ἀνήκον εἰς τὸ Βερολίνειον δικαστήριον. Οὗτοι ὄφειλον νὰ περιέρχωνται τὰς ἐπαρχίας πρὸς ἐπιθεωρησιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων. Ἐντὸς δεκαετίας ὄφειλον νὰ ἐπισκεφθῶσιν ἀταντα τὰ σχολεῖα τῆς χώρας.

3. Ο ΕΚΛΕΚΤΩΡ ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΟΣ (1571—1598)

Ο Ιωάννης Γεώργος έλαβεν ἐπίσης δὲ¹ ὅψιν τὴν ἐν ταῖς πόλεσι δημοσίαιν ἐκπαρίθεντιν. Ἐν τῷ κανονισμῷ του πρὸς ἐπιθεώρησιν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν τοῦ ἔτους 1573 δοῖται τὰ ἀκόλουθα. «Ἄλλοι ταντὸς τόπου δέον τακτικῶς νὰ ἴδρυωσι σχολεῖα. Οἱ ἵστεις δέον δημοσίᾳ νὰ παραινῆσι τοὺς γονεῖς, δτος, ἐγκαίρως ἀποστέλλωσι τὰ τέκνα εἰςτὰ σχολεῖα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀνθέου ἀργίας καὶ ἵνα ἀνατρέφωνται ἐν καλῇ πειθαρχίᾳ. Οἱ διδάσκαλοι καὶ βοηθοὶ των δέον νὰ γίνωνται ἐν ταῖς πόλεσι δεκτοὶ οὐχὶ ἐξ εὐνοίας καὶ κατὰ γάριν, ἀλλὰ τῇ ἐπινεύσει τῶν ἱερέων καὶ συμβούλων ἐνεκα τῆς ἰκανότητός των καὶ τῆς χριστιανικῆς των συμπεριφορᾶς. Οἱ αὐτοὶ δέον νὰ ἐπιμελῶνται ἀριστα τῶν παίδων διδάσκοντες αὐτοὺς τὸν κατηχισμὸν καὶ καλὰς τέχνας καὶ ἐγκαίρως αὐτοὺς ἀσκοῦντες εἰς τὰ ἄσματα τῆς ἐκκλησίας. ἵνα ἐν αὐτῇ ἡδωσιν αὐτά. Πρὸς παρόμησιν τῆς ἐπιμελείας δέον οἱ παῖδες νὰ διτιθῶνται εἰς τάξεις καὶ ὁ ἱερεὺς νὰ ἐπισκέπτηται τὸ σχολεῖον κατὰ μῆνα. Ἡ πειθαρχία δέον νὰ ἥναι ἡπία, μετὰ λόγου καὶ μέτρου. Παῖδες καὶ γονεῖς δέον νὰ σέβωνται καὶ τιμῶσι τὸν διδάσκαλον, οἱ δὲ πολῖται νὰ πληρώνωσι τὸν μισθὸν του κατὰ τοίμηνον ἀνυπερθέτω; καὶ ἀκριβῶς.

Ίδιαιτέραν φροντίδα ἐπέδειξατο καὶ περὶ τῶν παρθεαγωγείων, ὃν τὴν Ἰδρυσιν θερμῶς συνιστᾷ. «Τὰ παρθεναγωγεῖα εἶναι λίαν χρήσιμα καὶ καλῶς ἐπινενοημένα. Διὸ δέον οἱ πολῖται νὰ πέμπωσιν εἰς αὐτὰ τὰς θυγατέρας των, ἵνα μανθάνωσιν ἀνάγνωσιν, προσευχῆς καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα.»

4. ΦΡΕΙΛΕΡΙΚΟΣ ΓΟΥΛΙΕΛΑΜΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ ΕΚΛΕΚΤΩΡ (640—1688)

Ο μέγας ἐκλέκτῳ συνεβάλετο πρὸς προσγωγὴν τῆς δημοσίας ἐκπεδεύσεως 1) διὰ διαταγμάτων καὶ 2) διὰ Ἰδρύσεων σχολείων.

1. Διὰ τὴν περιφέρειαν Βράνδενβρουγκ ἀνανέωσεν ἐν ἔτει 1641 τὰ διατάγματα τοῦ προπάτορός του 'Ιωάνου

Γεώργιος, οίτινα ένεκα τῶν παραχθῶν τοῦ τριπλονταπετόντος παλέμου εἰς λήθην εἶχον παραδοθῆ. Διὰ τὸ δυτικὸν μέρος; τῆς χώρας του ἔξαδωκε τὸ 1662 ἐκκλησίας αστικὸν καὶ σχολικὸν κανονισμὸν χάριν τῶν μεταρρυθμιστῶν. Κατὰ τὸν κανονισμὸν τούτον ἐποεῖται αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ κοινότητες νὰ καταρτίζωσι τακτικὰ σχολεῖα ἐν κοινωνίᾳ, πολυγνίοις καὶ πόλεσι. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του (1687) ἔξαδωκε τὸ «Λουθηρανικὸν σχολικὸν κανονισμὸν διὰ τὴν Κλέβη καὶ τὴν Μάρκη.» *«Ἐν τούτῳ ὅρμηται ὑπῆρχες· Τὰ σχολεῖα δέον νὰ ἔχωσιν εἰνεργεῖς καὶ ἐπιμελεῖς διδασκάλους, ἀπόχρυφα ὅμως σχολεῖα δὲν ἐπιτρέπονται. Οἱ διδασκαλοὶ δέον νὰ παιδεύωσι τοὺς παιδαρίους ἐν θεοσεβείᾳ καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἡναι εἰς αὐτοὺς καὶ ἐν ποράδει γμα. Ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία δέον μείποτε νὰ ἀρχηται σὺν τῷ ἐλθεῖ "Ἄγιον Πνεῦμα (veni, sancte Spiritus) καὶ σὺν προσευχῇ νὰ ληγητεν τε τοῖς λατινικοῖς καὶ Γερμανικοῖς σχολείοις.*

2. Ιδρυσε παρὰ τὴν ἐπιχρατοῦσαν ἀποφίαν χρημάτων πολλὰ σχολεῖα καὶ τὰ παρηκμακότα ἀποκατέστησε. Τῇ προτροπῇ δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἐρριέτης φιλοδόμησε τὸ 1665 τὸ μέγα ὁρφανοτροφεῖον ἐν Μπύτσοβ παρὰ τῇ Χίβελ, δοτικός τόπος πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Ὁράγιερ βούνογ δνομάζεται. Τὸ φιλανθρωπικώτατον τοῦτο ἰδρυμα δαψιλῶς ἔξηστον δωρητάμενος κεφάλαια, ἀγροὺς καὶ εἰσοδήματα. Τὸ δὲ 1687 κατήρτισεν ἐν Βέζελ *«φυτώριον διὰ διδασκάλους»* (μεταρρυθμιστᾶς) ὃς παράστημα τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου.

Μεγάλως ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῆς ἐν Βερολίνῳ βιβλιοθήκης, ἣς τὰ θεμέλια ἔθεσεν. Αὕτη εἶχε τὸ ἔτος 1687, ἐν ᾧ οἱ πρὸ τοῦ θανάτου του, περὶ τὰς δύο χιλιάδας χειρογράφων καὶ εἴκοσι χιλιάδας ἐντύπων βιβλίων.

3. ΦΡΕΙΛΕΡΙΚΟΣ Γ. (Α) (1688 — 1713).

Οὗτος προεθυμήθη πρὸ πάντων νὰ δώσῃ εἰς τὸ νέον βασίλειον τὸν κόσμον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν. *«Ιδρυσε τὴν Ἀκαδημειαν τῶν τεχνῶν καὶ τῇ συνεργίᾳ τοῦ φιλοσόφου Λάιβνιτς τὴν Ἀκαδημειαν τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἐτεί 1694 ἰδωσε τὸ ἐν Χάλλη Πανεπιστήμιον, διερίσας ἐν αὐ-*

τῷ τὸν παίδαις γογὸν Φούρκη νός καθηγητὴν, καὶ ἐποίκιτε τὸ ἐν Φράγκφρουρτ μετὰ πολλῶν διωρεῶν. Ἐφρόντισεν δῆμος καὶ περὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ὑπεστήσιε τὰ ἐν Χάλλῃ ἔργα τοῦ Φούρκη, ὀκεδόμησεν ἐν Καίνιγσβεργ δρφανοτροφεῖον, ἐμερίμνησε περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν γηρῶν καὶ δρφανῶν παίδων τῶν διδασκάλων καὶ τὸ 1710 ἔξεδου τῆν ἐγκύλιον περὶ γενικῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων.

Τὸ ποστον μέρος τῆς ἐγκύλιον ταύτης ἀναφέρεται εἰς τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων. Οἱ ἐπιθεωρηταὶ δέον ν^o ἀποκριθῶσιν εἰς τὰ ἀκόλουθα ζητήματα· 1) πόσα σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἐν ἑκάστῃ πόλει· 2) ἀν ὑπάρχῃ κανονισμὸς σχολείου· 3) πῶς διακείνται οἱ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ πρὸς τοὺς συμπολίτας· 4) ἂν οἱ πόροι τῶν διδασκάλων εἶναι ἐπαρκεῖς πρὸς τὸ ἔργον· 5) ἀν αὐτοὶ μετέρχουνται καὶ ἄλλην ἐργασίαν ἀνατίκτερην πρὸς τὸ ἀξιωμά των· 6) πῶς θὰ ἡτο δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ εἰς αὐτοὺς κάλιστα βοήθεια τις πρὸς βελτίσσα διατροφὴν καὶ 7) ἀν ὑπάρχουσι διὰ τοὺς μαθητὰς ὑποτροφίας.

Τὸ δεύτερον μέρος ἀναφέρεται εἰς τὰ σχολεῖα τῶν κωμῶν. Ἐνταῦθα ἡτο ἀνάγκη ν^o ἀναχοινωθῆ· 1) ἀν ὑπάρχῃ διδάσκαλος καθοδηγῶντος καὶ δασκαλεῖς τὴν νάνγγωσιν, γραφὴν καὶ τὸν κατηχησμόν· 2) ἀν οὗτος κέντηται τὴν διάτο δξιώμα του ἀναγκαίαν ἴκανότητα καὶ τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν κτί· 3) ἀν διάγῃ βίον χρηστὸν καὶ χριστιανικόν.

6. ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ Α. (1713—1740).

Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α. είναι οὐδὲ μόνον δημιοθρῆς τῆς αὐτηρᾶς τάξεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν οἰκονομικῶν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος τοῦ γενικοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τοῦ τρίτου παράγοντος τοῦ μεγαλείου τῆς Πρωσίας.

1. Εἰσήγαγε τὸ γενικὲν καθῆκον τῆς ὑποχρεωτικῆς εἰς τὰ σχολεῖα φοιτήσεως.

Ἐκδοὺς τὸ 1713 γενικὸν σχολικὸν κανονισμὸν διά τὰ σχολεῖα τῶν μεταρρυθμιστῶν, παρέσχε τὸ 1613 ὅδηγίαν περὶ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν λουθηρανικῶν σχολείων. Ἐν τοῖς ταξιδίοις του ἐπεσκέπτετο τὰ σχολεῖα, παρευρίσκετο ἐν

τῇ διδασκαλίᾳ καὶ αὐτηρῷς ἐπιμόρφει τοὺς ἀμελεῖς μαθητάς, ὡς ποτὲ ὁ αὐτοχρόνωρ Κάρολος ὁ μέγας. "Οτε δὲ τὸ τελευταῖον ἥτο ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πρωσίας, εἶπεν εἰς τὸν ἄντανιγσβεργ καθηγητὴν τῆς θεολογίας Σχολῆτος, εἰς δὲν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἀνδρόθυσιν τῶν ἐν Κλάυν =Λιτάουεν σχολείων, διτεῦρη θύση ἀγόνων ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ἢν μὴ ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτὸν τὰν διτεῦρη θύσην τὰν νέαν ἐπινόησιν ἀνεν συλλαβισμοῦ.

2. Ἐφρόντισε περὶ Ικανῶν διδασκάλων.

Οἱ διδάσκαλοι τότε ἤσαν ὡς ἐπὶ τὴν πολὺν τεχνήται, τὸ διδασκαλικὸν ἔργον ὡς πάρεργον ἔχοντες· ὡς τοιοῦτοι ἄρα ἦκαστα ἥδύναντο νῦν προαγάγωσι τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου. Οὕτω κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς βαπτίσεις τῶν παίδων αὐτοὶ ἤκουον τὰ ἔργα τῶν μουσικῶν· αὐτοὶ δὲ μόνοι εἶχον τὸ προνόμιον τῆς καπηλείας τοῦ οἰνονεύματος. "Ινα καλύτεροι διδάσκαλοι ἀναδειχθῶσιν, ὑπεστήριξε τὸ ἐν Χάλλῃ ὁρφανοτροφεῖον, ἐξ οὗ ἔξηρχοντο ἵκανοι διδάσκαλοι, ἥδρυσε δὲ καὶ δ Ἰδιος τὸ 1722 τὸ ἐν Πότ-σδαμ ὁρφανοτροφεῖον, πρὸς διεύθυνσιν τοῦ ὄποιου ἐκάλεσε τὸ 1735 τὸν παιδαγωγὸν Χέκκερ. Πρὸς τούτοις ὑπεστήριξε τὸ ἥδρυμα τοῦ ιεροκήρυκος Σχίεν μένερ ἐν Στέττιν (προαστείῳ τῆς Λασταδεῖ) πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων καὶ ὑπερχρέωσε τὸ 1735 τὸν ἥγονόμενον Στάινμετς «νὰ διατηρῇ πάντοτε ἐν τῷ μοναστηρίῳ Βέργεν τοῦ Μάγδεβουργ παρὰ τῷ διδακτικῷ ἥδρυματι τον διδασκαλεῖον νέων, ἐξ οὗ ἡτο δυνατόν νὰ προσλάβῃ τις ἵκανοις διδασκάλους». Οἱ διδάσκαλοι ὅφελον νὰ ὑποβάλλωνται πρὸ τοῦ διορισμοῦ των εἰς ἔξετασιν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου γενικοῦ ἐπιμελητοῦ.

Τὸ ἥδρυμα τοῦ Σχίενμένερ πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτον πολιτικῶς ἀνεγνωρισμένον, ὑφίσταται δικιος μόνον ἀπὸ τοῦ 1732—1735,

3. "Ιδουσε πολλὰ νέα σχολεῖα.

"Η ἐπαρχία τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσσίας ἔγινεν Ἰδιαιτέρας παρόποδας προνοίας. Καὶ ἴδιαζόντως ἐνταῦθα ἡτο ἀνάγκη. Ὁ Σουηδικὸς πολωνικὸς πόλεμος (1655—1660) εἰλέγειν ἐπενέγκει βαθείας πληγάς, δὲ λοιμὸς (1709) εἰλέγειν ἀφαρπάσει τριακοσίας περίπου χιλιάδας ἀνθρώπων. Ἐν ταῖς λίαν ἀπομεμακουσμέναις ἐνορίαις ἐν μόνον σχολεῖον ὑπῆρχε παρά τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς δὲ οἱ παῖδες ὥραιον ἐπὶ πολὺ πολλάκις βαδίζοντες νὰ φοιτῶσιν. Ἰνα λοιπὸν τῆς ἐπαρχίας ἦ ἐκκαΐδενοις Ἑψψωθῆ καὶ διοικούροφως κανονισθῆ, ἀνετέθη κατὰ πρῶτον εἰς ἐπιτροπείαν ἐξ εἰδημόνων νὰ περιοδεύσῃ τὴν ἐπαρχίαν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀγακοινώσεως τῆς ἐπιτροπείας νὰ ἐκπονηθῆ σχέδιον πρὸς βελτίωσιν τῶν σχολείων καὶ νὰ ὑποβληθῆ εἰς τὴν Πρωσσικὴν τῆς χώρας κυβέρνησιν. Αὕτη προέβαλεν ἀντίρρησιν δηλώσασα διὰ τοῦ σχεδίου τοῦτον ἐπιβόλλεται εἰς τὴν χώραν ἀφόρητον βάρος. Ὁ βασιλεὺς ἔγραψεν (1722) ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ἀναφρεδᾶς τῆς κυβερνήσεως. «Οὐδέν ἔστι τοῦτο. Ἡ Κυβέρνησις ἀποβλέπει μόνον ἐπὶ τὴν γεωγραφίαν. Ἄλλα, δὲ καὶ τὴν χώραν καλλιεργῶ καὶ τελειοποιῶ καὶ χοιτιαροῦς δὲν πιστῶ, τότε πάντα μοι εἴραι μάταια». Ἀπέστειλεν ἐκ νέου ἐκεῖσε ἄνδρα εἰδήμονα, τὸν ὑπουργὸν Γροῦμβκοβ, ἵνα ἐρευνήσῃ τὰ πρόγυμνα, καὶ αὐτὸς δὲ δὲν ὅκνησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ μακρὸν ταξίδιον εἰς τὴν ἐπαρχίαν, δπος ἐξ οἰκείας ἀντιλήψεως γνωρίσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ. Ἐπανελθὼν ἐφάνη κατὰ πίντα σύμφωνος πρὸς τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας καὶ τὸ 1736 ἐξέδωκε τὸν περὶ ἐγκαθιδρύσεως σχολείων νόμον (principia regulativa = ἀξιώματα πρὸς ὕδημισιν τῶν τῆς παιδείας).

"Ο νόμος ὁποῖος καὶ αἱ ἀξιώσεις (principia regulativa) πρὸς ὕδημισιν τῶν τῆς παιδείας δεν ἔμειναν μόνον νόμος, ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς ἐμερίμνησε καὶ περὶ ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Διέθεσε 50000 ταλάριαν, ἀτινα ἐκτίθησαν κεφάλαιαν εὐσεβείας (πιστοποιίας), ών οἱ τόκοι ἐπρέπε νὰ χρησιμοποιῶνται ἐν πτωχαῖς κοινότησι πρὸς συνδρο-

μήν διὰ τὸν μισθὸν τῶν διδασκάλων καὶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν σχολείων. Ἐντὸς τοιῶν ἐτῶν (1737 — 1740) ἐγένοντο ἐν τῇ ἑπαρχίᾳ τῆς Μανατολικῆς Πρωσσίας οὐχὶ δικαιότερα τῶν 1700 νέων ἀγροτικῶν σχολείων μετὰ 1900 διδασκάλων, εἰς ἢ ἐφοίταν 95000 μαθητῶν. Δικαίως δὲ οἱ εὐγνώμονες ἀπόγονοι μετηγειράντω βασιλεῖ πρὸ τοῦ ἐν Γκουμπίνεν δικαστηρίου μνημείον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τῷ πατρὶ τῆς Λιτάουν».

ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΤΜΗΜΑ

Ἀπό τοῦ 'Ρουσσῶ μέχρι τοῦ Πεσταλότον.

'Η ἀγωγὴ κατὰ τὸν 18ον αἰώνα

1. Αἱ μέχρι τοῦδε παιδαγωγικαὶ προσπάθειαι ἐδρᾶσσον εἰπὶ θετικοῦ χριστιανικοῦ ἐδάφους. Ὑστερὸν δικαὶος τὸ ἔδαφος τοῦτο πολλαχῶς ἐγκατελείφθη καὶ τὴν ὑπερφυσικὴν ἀποκάλυψιν ἀντικατέστησε φυσικὴ θρησκεία.

2. Ἡ φυσικὴ θρησκεία ἀρνεῖται κληρονομικὸν ἀμάρτημα καὶ ἀπολύτωσιν, ἀπερρίπτει τὰ θετικὰ παιδαγωγικὰ μέσα καὶ ἀπαιτεῖ καθαρῶς μόρφωσιν ἀνταποκρινθεμένην πρὸς τὴν φύσιν.

3. Ἡ πάλη πρὸς τὴν φύσιν ἔσχε δύο τινὰ ἀγαθά. Προφίλη α' (.) ἡ φυσικὴ μέθοδος τῆς διδασκαλίας καὶ β'. (.) ἡ φυσικὴ ἀγωγὴ. Ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ προφανῶς διττὴ φύση. Ἡ ὑπερβολὴ δικαὶος ἦγαγεν εἰς τὸ παρὰ φύσιν παιδαγωγεῖν.

Α. ΛΟΚΚΕ (1632—1704).

Ο πρόδρομος τοῦ 'Ρουσσῶ ἦτο δ "Ἄγγλος" Ιωάννης Λόκκε. Οὗτος ἦτο λατρός, ἔνεκα δικαὶος τῆς ἀσθεγούντος ὑγείας τοῦ ἐπεδόθη εἰς τὴν πρακτικὴν παιδαγωγικὴν καὶ ἔδρασεν δῶς παιδαγωγὸς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ Λόρδου ἕφ Σχάρτερβουρν. Ὡς παιδαγωγὸς δὲ συγγραφεὺς ἐνεφανίσθη διὰ τοῦ ἔργου «'Ιδέαι περὶ ἀγωγῆς».

Ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ διατυποῦ τὰς ἐξῆς καρακαράδεις ἀξιώσεις.

α'.) Ἡ ἀγωγὴ δὲν πρέπει νὰ γίνηται διὰ τοῦ σχολείου, ἀλλὰ διὰ παιδαγωγοῦ, διότι τὸ σχολεῖον εἶναι ἀνεπιτήδειον πρὸς ἀβράν καὶ εὐπρεπῆ συναναστροφήν, πολλαχῶς δὲ τοὺς παιᾶς διαφθείρεται.

β'.) Ὁ παιδαγωγὸς δέοντος νὰ ἔχῃ ὥπ' ὅψει τὴν πρότασιν, «νοῦς ὑγιῆς ἐν ὑγείᾳ σώματι».

Κατὰ τὸν Λόκκη δέοντος τὸ τρόφιμος «ἡμέρας τε καὶ νυκτός, θέρους τε καὶ χειώνος νὰ ἔχῃ γυμνὴν τὴν κεραίην». «Τὰ ἐνδύματα νὰ ἦναι εὐρέα καὶ ἐλεύθερα». Κανῶν ἔστω πρῶτος ἐγείρεσθαι καὶ ἕγκαιρος κατακλίνεσθαι· ὅπτῳ ὅρᾳ ὑπνου ἐξαιροῦνται. «Ἡ κλίνη δέοντος νὰ ἦναι σκληρὰ συνισταμένη ἐκ στρῶματος καὶ μαλλίνων καλυμμάτων, οὐχὶ δὲ ἐκ πτιλωτῆς στρῶμαντος».

γ'.) Ἡ ἀγωγὴ δέοντος νὰ ἀρχηγηται παιδιόθεν.

Οφεῖται τις ἀπὸ μικρῆς ἡλικίας νὰ ἔθιζηται εἰς πειθαρχίαν καὶ νὰ ὑποτάσσηται εἰς τὸ λογικόν, διότι τότε εἶναι εἴπλαστος. «Ἄλι παιδιαὶ τῶν παιδῶν δέοντος νὰ ὑνθιμίζωνται οὗτοις, ὅπει τοῦτο ἐξ αὐτῶν νὰ προκύπτωσι, φρέλιμοι ἔξεις».

δ'.) Ὁ παῖς δέοντος νὰ παιδαγωγηθῇ ἴδιος εἰς τὴν αὐτοκυριαρχίαν, φύλακήθειαν καὶ φιλοτιμίαν.

«Διὰ τῆς ἀγωγῆς δέοντος ὁ ἀνθρώπος ν' ἀποβῇ ἰκανὸς εἰς τὸ ν' ἀποσκορακῆη τὰς ἴδιας τοῦ ἐπιθυμίας, ν' ἀνθίσταται εἰς τὰς οἰκείας του κλίσεις καὶ εἰς ἐκεῖνο νὰ ἔπεικῃ, ὅπερ ἡ λογικὴ ἐπιδειχνύει ὡς ἀριστον. Τότε εἶναι δῆλον ὅτι η ἀγωγὴ ἔθετε τὴν βάσιν πρὸς πάταν ἀρετῆν. «Τὸ ψεῦδος ὄφειλει τις πάντοτε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν παῖδα ὡς τὴν μεγίστην βδελυγμίαν τοῦ κόσμου». Τὸ εὐδοκιμεῖν παρ' ἀνθρώποις μιτοῦσι τὸ ψεῦδος ἔστω τοῖς νέοις ἐν τῶν σπουδαιότατοιν μελημάτων τῆς ἐν τῷ βίῳ δράσεως». Ο Δαρβίδ ἐν δέφω φαλμῷ ἔννοει ἀνθρώπους μὴ μισοῦντας τὸ ψεῦδος λέγων, «οὐ Θεὸς διεσκόρπισεν ὅταῦ ἀνθρωπαρέσκων» καὶ ὁ Παῦλος πρὸς Γαλάτας 1, 10, εἰ ἔτι ἀνθρώποις θρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἀν ἔμην». Δέοντος νὰ δηλοῖ τις εἰς τὸν μαθητὴν τοὺς λόγοντας ἐντολῶν καὶ ἀπαγορεύσεων, διότι τοῦτο προθάγει τὴν αὐτοεκτίμησιν».

ε'.) Ἄναγκη τὸ μανθάνειν ὡς οίδν τε νὰ διεσκύλεται καὶ ἡ διδακτικὴ ὄλη νὰ ἔκλεγηται πρὸς τὸν σκοτῶν τῆς

ωρείας.

«Δέον ν' ἀταλάσσει τις τὸν παῦδα ἀπὸ πολλῶν κανόνων παραδεῖ ματα εἶναι προτιμότερα τῶν κανόνων». Πρέπει νὰ ἐπιμελῆται τις τῆς μητοικῆς γλώσσης, τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῷ λεπτῷ πραγμάτων. «Η πείσται καὶ ἡ μουτικὴ δέον ν' ἀποκλείσονται τῇ διδασκαλίᾳ σπανίως ενδισκούνται ἢ τοις Παρονασσῷ μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ ὁ τοῦ ὄφους τούτου ἥπερ εἶναι μὲν τερπνός, τὸ ἔδαφος δῆμος ἀκαρπόν».

B. ΡΟΥΣΣΩ (1712 - 1778)

1. *Bος.* Ο Ιωάννης Ιάκωβος Ρουσσῷ ἐγεννήθη ἐν Γενεύῃ. Ο πατήρ του, ἀπόρος φρούρογοτοιός, δινεγίνωσκε μετ' αὐτοῦ μυθιστορήματα ὑπὲρ τὸ δέον οὗτο τὸ ἔξηγειρεν ἐν τῷ παιδὶ ἡδυτάθειαν καὶ νοσηρὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ἀναγινώσκειν. Μετ' ἔξαδέλφου ἥλθεν ὁ Ρουσσῷ ὡς εἰκότροφος; πρὸς ἐν τῇ ἔξοχῇ διαμένοντα εναγγελικὸν Ιερέα, εἴτα δὲ ὃς μιθητῆς πρὸς χαλκογράφον, ἐξ οὗ δραπετεύσας διὰ φόβου τιμωρίας, ἥλθεν εἰς Ἀννεσὺ πρὸς γυναικα τοῦ Βάρεν, ἣντις προτέρεψεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ εἰς Τουρίνον, ὅπου, ἀνευ ἐσωτερικῆς πετοιθήσεως προσχωρήσας εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἐπὶ πολλὰ ἔτη παιεπλανάτο. Εἰκοσατριής ὅν ἐπέτρεψεν εἰς Ἀννεσὺ καὶ ἔμεινεν ἐνταῦθα περὶ τὰ δέκα ἔτη. Χοηματίος; ἐν Λυθῷ ἐπὶ βραχὺν χρόνον οἰκοδιδάσκατος, μετώκησε, τριαειστεῖς ὅν, εἰς Παρισίους, ἐνθα λίαν ἐπιλήψιμον βίον διῆγεν. Ἐν Γενεύῃ ἐπανελθὼν εἰς τὸ θοήσκευμα τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἥλθεν αὖθις εἰς Παρισίους καὶ ἐδημοσίευσεν ἐκεῖ τὸ παιδαγωγικὸν μυθιστόρημα «Αλιζίλιος». Ἐνεκα τῶν συγγραμμάτων του ἔξορισθεὶς ἐκ Γαλλίας, κατώ: ησεν ἐπὶ τίνα χρόνον ἐν τῇ ἐπαργύρᾳ Νόνενβουργῃ, εἰτι δὲ προσεκλήθη ὑπὲρ τοῦ Φρειδερίκου B. εἰς Πότσδαμ. Οἱ φίλοι του διμος διενήργησαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Παρισίους, διτον αἰρνιδλω; ἀπέμανε. Τὸ κείψανόν του κεῖται ἐν τῷ Πανδέῳ τῶν Παρισίων, κεῖται ὁ τε Βολταΐς; καὶ ὁ πινητῆς Βίκτωρ Οὐγγρόκειάριδην.

2. *Συγχράμ μι.* Τὰ ἀξιοτιματιώτατα εἶναι.

α'.) « Ηραγματεία περὶ ἀντικαταπύθεως τῶν μουσικῶν αὐμείων διὰ φημίσιων. »

‘Η γαλλική Ἀκαδήμεια ὡσὲ εὖ νῦν διαμφισθῆσῃ εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τῆς ποιότης ἐπινοήσεως, διέτι ἵδη μοναχός τις (ὁ πατέρας Σεντζαΐς) εἶχεν εὑρεῖ καὶ δημοσιεύσει τὴν ἐπινόησιν ταύτην.

β'.) « Συνετέλεσαν αἱ πρόοδοι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν εἰς τὴν καθηδαριστικὴν ἡ εἰς τὴν ἐπὶ τὰ χείρω μεταβολὴν τῶν ἥθων» :

‘Η ἐπὶ Διηγίων Ἀκαδήμεια ἔθεσε τὸ ἐργότημα τοῦτο καὶ ὠρίσε βραβεῖσθαι τὴν ἀπόκρισιν αὐτῷ. ‘Ο ‘Ρουσσός ἀπεκρίθη εἰς τὸ ἐργότημα εἰπὼν ὅτι αἱ πρόοδοι εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπὶ τὰ χείρω μεταβολὴν τῶν ἥθων.’ Ελαβε τὸ βραβεῖον. (‘Ἄλλ’ ὅμως οὐχὶ αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι ὡς τοιαῦται, ἀλλὰ μὲνη ἡ κατάγρησις αὐτῶν διαφθείρει τὰ ἥθη).

γ'.) « Περὶ τοῦ αἵτιον τῆς ἀνισότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων».

‘Ο ‘Ρουσσός ἐπινοεῖ καὶ λεριγγάφει ἀρχικὴν φυσικὴν κατάστασιν τῶν ἀνθρώπων. ὅμοίαν πρὸς τὴν τῶν Χοττεντόττων καὶ Καραιβῶν, ἐν ᾧ τελεία ισότης καὶ μακαριότης ἐπεκράτουν. ‘Η προχωροῦσα μόρφωσις καὶ τὸ δίκαιον τῆς ιδιοκτησίας κατίθηγησαν τὴν εὐτυχίαν ταύτην τῆς ἀνθρωπότητος καὶ δέον διὰ τοῦτο εἰς ἀπορριφθῆσαι. ‘Ο Βολταίρος, πρὸς δὲν ἐπέστειλε τὸ βιβλίον, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὃς ἔξης· « ἔλαβον τὸ νέον Σας σύγγραμμα κατὰ τοῦ ἀνθρώπινον γένουν» οὐδέποτε ἔμα-ανήθη τόσον πεινα. Ἰνα ὡς οιόν τε καταστῆσῃ ἡμᾶς ζῶα. ‘Αν τις ἀναγνώσῃ ὑδρίβιον Σας, δρέγεται τετραποδιστὶ νὰ βαδίζῃ. ‘Επειδὴ ὅμως ἔγδῳ βέβαια ἥδη ἀνίκανός εἰμι εἰς νέας ἔξεις, μέτε ὑπὲρ τὰ ἔξικοντα ἔτη ὁν, παραγωρῷ εὐχαρίστως τὸ φυσικὸν τοῦτο βάδιομα εἰς ἔκείνους, οἵτινες εἶναι ἀξιώτεροι μονοί.

δ'.) ‘Η κοινωνικὴ συνθήκη».

‘Ο ‘Ρουσσός θεωρεῖ ἐν τῷ διαβοήτῳ τούτῳ ἀπαραστατικῷ κατηγορισμῷ τὴν ἐκκατάστασιν τῶν ἀρχῶν ὡς ἀνοσιούργημα διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Σύμπασσα ἡ βούλησις τοῦ λαοῦ, ἥτις διὰ κοινωνικῶν συνθηκῶν ἐκδηλούνται, δέον νὰ ἴναι ὁ ἴδιος κινηταργός. ‘Η κληρονομικὴ μοναρχία εἶναι ἡ

ἐπισφαλεστάτη πασῶν τῶν πολιτειακῶν μορφῶν, τὸ ἀριστον
δὲ σύνταγμα ή δημοκρατία. Αικαίδιος ὄνομά εται τὸ σύγ-
γραμμα τοῦτο «προσαταρτικὸν σχολεῖον τῆς γαλλικῆς ἐπα-
ναστάσεως».

ε'.) «Ἀλμήλιος ἡ περὶ ἀγωγῆς». 1762.

Τὸ ἴδιαιτέρον τοῦτο παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ⁴ Ρουσ-
σοῦ ἔχει τὴν μορφὴν μυθιστορήματος καὶ περιέχει ἐν πέντε
βιβλίοις τὴν ἱστορίαν πλασιοῦ τροφίμου (Ἀλμήλιου) ἀπὸ
τῆς γεννήσεώς του μέχρι τοῦ γάμου του. «Ο Γκαΐτε καλεῖ
τὸ σύγγραμμα τοῦτο «ὅ νουκόν εὐαγγέλιον» τῆς ἀγωγῆς». Ή
βούλη τῶν Παρισίων καὶ τὸ δημοτικὸν συνιβουλίον τῆς
Γενεύης ἔκειταιν τὸ βιβλίον δημοσίᾳ διὰ τῆς χειρὸς
τοῦ δημίου. «Ο δὲ ἀρχαιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἔξεδωκεν
ἴδιαιτέρῳν ἔξοχον ποιμαντικὴν ἐπιστολὴν πλὸς νουθεσίαν.

3. Παιδαγωγικὸν σύστημα. Κεφαλαιῶδες ἀξίωμα τῆς
παιδαγωγικῆς κατὰ τὸν 'Ρουσσῷ εἶναι τόδε· «πάντι εἰναι
ἀγαθὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ ἐκπόρευμένα, πάντα
δὲ διαφθείρονται ἐν τοῖς χερσὶ τῶν ἀνθρώπων». Όθεν ἡ
ἀγωγὴ ὀφείλει τὸν τρόφιμον, δστις ἐκ φύσεως εἶναι ἀγα-
θὸς καὶ οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ ἔχει ἐκ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς πονη-
ρᾶς δοπῆς, ἐλευθέρως ν' ἀναπτύσσῃ καὶ περὶ τούτου μό-
νου νὰ μεριμνᾷ, δικαστὶς ή ἐλευθέρα αὕτη ἀνάπτυξις μὴ ἐνο-
χλῆται ἔξωθεν (διὰ διδαχῆς, ἐντολῆς παραδείγματος κ.τ.λ.)

'Ἐφαρμογὴ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν.

α'.) 'Η φυσικὴ ἀγωγή. Φευκτέον πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐμπό-
διον εἰς τὴν ἐλευθεραν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπίφρωσιν τοῦ σώ-
ματος, εἰς ἄκρον δέ ἀσκητέον τὴν σκληραγωγίαν.

Ο 'Ρουσσῷ καταφέρεται ἴδιος κατὰ τῶν στενῶν γιτω-
νίσκων καὶ ἐνδυμάτων, κατὰ τῶν ἀηδῶν λαιμοδετῶν καὶ
μεταξωτῶν περικνημίδων, κατὰ τῶν καλλυνόντων τὴν κό-
μην καὶ ἔγόντων ταύτην ἐπικεχρισμένην μετὰ κόγχως καὶ
χοίσματος. Επίσης δὲν πρέπει ὁ παῖς προώθως καὶ μακθά-
ρη 'Ο Αλμήλιος δὲν πρέπει πρὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους νὰ
γινώσκῃ τὶ εἶναι βιβλίον. Πρέπει δημος νὰ ἔχῃ πάντοτε
γυμνή τὴν κεφαλήν, ἐν παντὶ δὲ καιρῷ ν' ἀποτολμᾷ εἰς τὸ
ὑπανθρώπον καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος θερμαῖ φρεγμάτα νὰ φέ-
ρῃ, μάλιστα δὲ ἰδρωμένος ψυχρὸν ἵδωρ νὰ πληγῇ καὶ ἐπὶ⁵
ὑγροῦ ἐδάφους νὰ μένῃ.

β'.) Ἡ μόρφωσις τοῦ υἱοῦ ἡ συνήθεις μεθοδικὴ διδασκαλία βλάπτει τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ τροφίμου ὃπὸ διανοητικὴν ἀποψίν, διότι προσάγει εἰς τὸν νοῦν τοῦ παιδός τι, ὅπερ οὐτος δὲν εὑρεῖ μόνος του. Ὁθεν ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ διδάσκῃ τὸν παῖδα δέον μόνον νὰ παρέχῃ ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ κτῖται ἐμπειρίας καὶ γνώσεις διαθῆτης ὑρείται μόνος του νὰ παρατηρῇ, μόνος του τὰ ἔξετάζῃ, μόκος του καὶ συλλογίζῃται.

«Ο τρόφιμος γινώσκει τι οὐχί, διότι εἶπε τις εἰς αὐτόν, ἄλλα διότι αὐτὸς διδικτεῖται αὐτοῦ. Λέτι μαρθάνει τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' εὐδίοσκει αὐτήν. Μετρεῖ, ἀριθμεῖ, ζυγίζει, συγχρίνει». «Τὸ ἀναγινώσκειν εἶναι ή ἀπαισιωτάτη ἐνασχόλησις τῶν παΐδων. Ο ἀναγινώσκων παῖς δὲν διανοεῖται, ἀναγινώσκει μόνον δὲν διδάσκεται, μανθάνει μόνον λέξεις».

γ'.) Ἡ μόρφωσις τῆς θελήσεως. Ο τρόφιμος οὐδὲν πρέπει νὰ πράττῃ κατὰ τὸν λόγον τοῦ παιδαγωγοῦ. Μόνον διαθέτει τὸν ἀγαθὸν καὶ ἀναγκαῖον κατενόησε, τοῦτο δέον νὰ πράττῃ καὶ οὗτο δι' ἐλευθέρας ίδιας του θελήσεως νὰ ἀναπλασθῇ εἰς ηθικότητα.

Ἐν γένει διαδαγωγὸς δὲν ἔπιτρέπεται νὰ δίδῃ θετικὴν ἐντολὴν τοῦ πράττειν ἀγαθόν δέον περὶ τούτου μόνου νὰ μεριμνᾷ, δπως μηδὲν πονηρὸν ἔξιθεν εἰσδύῃ εἰς τὸν τρόφιμον καὶ ἵνα μηδὲν κακὸν εἰς ἄλλους προξενῇ. Ἐπίσης δὲν πρέπει διαδαγωγὸς νὰ καταφεύγῃ εἰς θετικὰ παινικά μέσα (εἰς μομφήν, ἀπειλήν, σωματικὸν κολασμόν). Ποινὴ δύναται νὰ συμβῇ μόνον ὡς φυσικὴ ἀκολουθία τοῦ ἀμαρτήματος (π. χ. διὰ θραῦσιν θέλων, — φῦξις διὰ διτιρράξιαν — ἀπομόνωσις ἀπὸ τῶν ἄλλων — διὰ φεῦδος — δυσπιστία).

δ'.) Καὶ διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν Ισχύει ὁ νόμος τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως. Ο παιδαγωγὸς οὐδαμῶς ἔπιτρέπεται νὰ λέγῃ εἰς τὸν παῖδα διὰ διαθέτειν ἀπεκαλύψθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τρόφιμος δέον ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ φθάσῃ εἰς καθαρῶς φυσικὴν θρησκείαν.

Ο Αἰμίλιος μέχρι τοῦ 15ου ἔτους τῆς ήλικίας του οὐδὲν γινώσκει περὶ Θεοῦ, περὶ ψυχῆς ήδη κατὰ τὸ 18ον ἔτος τῆς ήλικίας του διὰ τῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως ἔρχεται εἰς ἐπίγνωσιν διὰ σοφῆς, λογικῆς θέλησις κυριοτροπῆς τὸν κόσμον

καὶ ταύτην τὴν θέλησιν διομάζει Θεός.

Κρίσις περὶ Ῥουσσῶ.

α'.) Τὸ παιδαγωγικὸν αὐτῆμα τοῦ Ῥουσσῶ ἀντίκειται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι διαρρήθην ἀρνεῖται προπατορικὸν ἀμάρτημα καὶ ἀπολέτωσιν. Τὸ μόνον προπατορικὸν ἀμάρτημα εἶναι ἔθος καὶ μόρφωσις, διότιος δὲ λυχνωτής αὐτὸς ὁ Ῥουσσῶ, δοτις ἐπανήγαγε τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ τὰ ἔγνη καὶ δρμέμφυτα τῶν ἀγρίων.

β'.) Ἀντίκειται εἰς τὴν ἴστορίαν χιλιάδων ἑτῶν καὶ εἰς τὴν καθ' ἑκάστην πεῖραν, ἐξ ὃν ἀναμφισβήτητος ἐπιβεβαιοῦται ἡ ἐξ ἀρχῆς διαστροφὴ τῆς ἀνθρωπίνου καὶ δίας.

γ'.) Άδεν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου· διότι εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου οὐδὲν εἶναι τόσον οἰκεῖον καὶ ἴδιον, ὃσον ἡ αὐθεντικὴ ἀξιωσις. Οἱ παις πιστεύει καὶ ὑπακούει εἰς τοὺς γονεῖς, διότιος δὲ λαταρίας. Οἱ πατερεῖς καὶ ὑπακούει εἰς τὸν διδάσκαλον. Ἀπὸ τῆς βάσεως ταύτης δοχεται ἀναγκαῖος ἡ μόρφωσις ἐκάστου ἀνθρώπου.

δ'.) Πῶς πρὸς τούτοις θὰ ἥδυνατο ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία νὰ ὑφίσταται, ἂν ἔκαστος ἱκολούθει μόνην τὴν οἰκείαν αὐτοῦ θέλησιν; "Ανευ τῆς πόδος τὸν πλησίον ἀγάπης, ἀνευ τῆς αὐταπαρησίας καὶ θυσίας οὐδεὶς σύλλογος, οὐδεμία ἔταιρεία, πολλῷ δὲ ἡττον σύμπισα ἡ ἀνθρωπότης δύναται νὰ ἔχῃ ὑπόστασιν.

ε'.) Πῶς τέλος παιδαγωγικὸν σύστημα θὰ ἥδυνατο νὰ ἔναι δοθόν, ἐν ᾧ ἐκ δέκα χιλιάδων ἀνθρώπων εἰς μόνος δύναται νὰ παιδαγωγηθῇ κατὰ τὸν ἀπαιτηθέντα τρόπον (διὰ τοῦ διδασκάλου);

Γ. ΒΑΣΕΛΟΒΙΟΣ (1723 — 1790).

1. *Bίος.* Ο Ιωάννης Βεργάρδος Βασελόβιος χειρογράφος, διήγαγεν ἀκατάστατον ἐν τῇ νεότητι βίον· εἴτα ἐγένετο παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ἡθικῆς ἐν τῇ Δανικῇ Ριττερείῳ Ἀκαδημείᾳ Σόροβε. Ἔνεκα τῶν ἀντιχριστιανικῶν του ἀξιωμάτων ἀπολινθείτ, ἐτράπη ἐπὶ τὴν παιδαγωγικήν. Ἰδρυσε τὸ 1774 ἐν Δεσπανίᾳ πρότυπον

σχολεῖον ὑπὲ τὸ ὄνομα φιλαρηθώπικόν, ἵνα πρακτικῶς ἐφαρμόσῃ τὰ ἀξιόματά του. Ἐν τῷ φιλανθρωπίνῳ τούτῳ ἔπρεπεν ἀνθρωποι νὰ μορφωθῶσι. Πᾶσα θετικὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἀτεκλέκτο. Ὁ μὴ κατὰ φύσιν τοιοῦτος παιδαγωγικὸς καὶ διδακτικὸς τρόπος πάραντα κατεδείχθη καὶ τὸ ἴδρυμα ἀπώλεσε τὴν τῶν πολλῶν εὔνοιαν. Ὁ Βασεδόριος μετὰ δύο ἔτη κατέθετε τὴν διεύθυνσιν. Ἰδιωτεύσας ἔτι τινα χρόνον ἐν Νεσσανίᾳ, μετέβη εἰς Μάγδεβουργή, ἔνθα αἱφνιδίως κατέκαθεν αὐτὸν ὁ θάνατος. Άλι τελευταῖαι του λέξεις ἦσαν «θέλω νά μοι γίνη νεκροφία πρὸς τὸ καλὸν τοῦ πλησίον μου». Μετὰ τρία ἔτη ἔζηλπε καὶ τὸ ἴδρυμά του, ὅπερ ἔτι εἶκοι περίπου ἔτη διετηρήθη.

2. Συγγράμματα. Τὰ δύο σπουδαιότατα εἶναι.

α.) «Μεθοδικὸν βιβλίον διὰ πατέρας καὶ μητέρας τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν ἔθνῶν». Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ παρέχει ἀκριβὲς διάγραμμα πρὸς βελτίωσιν τῶν τῆς καθηλείας.

β'.) Στοιχειῶδες πόρημα. 1774. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων τόμων μετὰ ἑκατὸν χαλκοπινάκων τοῦ Χοδοβεῖκη. Ὁ Βασεδόριος ἀποδέχεται ἐν αὐτῷ τὴν γνώμην τοῦ Κομενίου (*orbis pictus*), διόπου παριστᾷ τις εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν φύσιν καὶ τὰς σχέσεις τοῦ βίου ἐν εἰκόσιν. «Ἐν τοῖς καθ' ἔκαστον πίναξιν ὑπόκεινται γενικαὶ ἔννοιαι, ἐν φ' δὲ ἀπεικονιζόμενος κόσμος (*orbis pictus*) παριέχει παράστασιν συγκεκριμένων πραγμάτων.

«Ο Γκαΐτε ἐκφέρει περὶ τοῦ πονήματος τὴν ἀκόλουθον αὐθιτηρὰν κρίσιν. «Δυσαρέστως διετέθην, διότι τὰ ἔχοντα φῆμα· α τοῦ στοιχειῶδους πονήματος τοῦ Βασεδορίου διετάραξαν τὰ πράγματα ἐτι μᾶλλον ἢ διτι αὐτὰ εἶναι, ἐπειδὴ ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ ὑπάρχει ὅμοιος μόνον τὸ δυνατόν· δὲ πραγματικὸς κόσμος παρὰ πᾶν ποικιλίαν καὶ σύγχυσιν ἔχει πάντοτε εἰς ὅλα τὰ μέρει του κεκανονισμένον τι. Τὸ στοιχειῶδες ὅμιος ἔχεινο πόνημα τοῦ Βασεδορίου κατακερματίζει δῆλος τὸν πραγματικὸν κόσμον· διὸ στερεῖται αὐτὸ καὶ ἐκείνων τῶν μεθοδικῶν πλεονεκτημάτων, ἀτινα ἔχουν παρόμιαι τοῦ Κομενίου ἔργασίαι.

3. «Ἐπηρεούμενοι του εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ διδασκαλίαν,

α'.) Ἀποδίδει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν σωματικὴν μόρφωσιν.

‘Ως δὲ Ρουσσῶν, συνιστᾶ τὴν σκληραγωγίαν τοῦ σώματος ἀπὸ τῶν πρώτον ἔμερῶν τοῦ βίου. Ἀποδοκιμάζει λίκνον καὶ σπασμόνωμα, παραγγέλλει σκληρὸν κλίνην, ἀπλῆγε τροφήν, εὐάνγυρα ἐγδύματα καὶ συγχήνη κίνησιν. Γυμναστική, χειροτεγγικαὶ ἔργασίαι καὶ συνεχεῖς ὅδοι πορίαι δέον νὰ ἐνισχύωσι τὸ σῶμα. Ἐπίσης ἀπαιτεῖ λεπτοὺς τρόπους (εὐπρέπειαν) καὶ καλωνικὸν τρόπον (εὐπροσηγορίαν).

β'.) Ἡ δευτέρα πραγματικὴ ὑπηρεσία τοῦ Βασεδοβίου είναι ὅτι ἀποσκορακίσεις ἀπὸ συμπάστης τῆς ἐκταίδεύσεως τὴν ἀπεναρκεύσαν τραχύετητα, τὴν ἄκαρδον αὐστηρότητα καὶ τὴν σκυθρωπὸν σλκηρότητα, ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὴν φιλοφρεγήτικὸν πνεῦμα.

Δέον νὰ συμπεριφέρηται τις πρόδεις τῶν παιδας μετὰ πρόστητος καὶ φιλεφροσύνης. Τιμωρία σπανίως δέον νὰ συμβαίνῃ, σωματικὸν κολασμὸν ἀποδοκιμάζει δὲν δὲ Βασεδόβιος. Πρόδεις παρόρμησιν τῆς φιλοτιμίας; ἔχοησίμευε λευκὸς πίναξ τῆς ἀξίας μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν τροφίμων καὶ χρυσῶν ἐνσήμων διὰ τὴν ἐπιμέλειτν. Δέον δημοσίευση τοῦ τρόπου καὶ εὔκολον.

γ'.) Ἡ τρίτη ὑπηρεσία τοῦ Βασεδοβίου είναι ἡ προθυμία του καὶ σπουδῇ, δύος καταστήση τὴν διδασκαλίαν διαφέρουσαν, τὸ δὲ μανθάτειν τερπνὸν καὶ εὔκολον.

‘Ἄξιοσημείωτοι είναι οἱ χρυσοὶ του κανόνες.

‘Ἡ διδασκαλία δέον νὰ ἔναι τόσον εὐχάριστος, ὅσον δύναται νὰ ἔναι κατὰ τὴν φύσιν της. Πρῶτον τὸ πρᾶγμα, ἔπειτα ἡ λέξις. Οὐχὶ πολλά, ἀλλὰ μετὰ προθυμίας. Οὐχὶ πολλά, ἀλλ’ ἐν στοιχειώδει διατάξει. Οὐχὶ πολλά, ἀλλ’ δὲν ὁφέλιμοι γνώσεις».

4. Ψετέα.

α'.) Ἡ ἄγρει διολογίας πίστεως θρησκευτικὴ διδασκαλία.

Τὰ ἐποικοδομητικὰ μαθήματα ἔγινοντο ἐν Λεσσαρίᾳ μὲ ἀνούσια φύματα καὶ ἐπιπολαῖονς ἥθικοντες λόγους καὶ ἱσαν προμεμελετημένοι διὰ χριστιανούς, Ἰουδαίους καὶ μωαμεθανούς.

β'.) Ἡ Ἑλλειψις ἐθνικῆς ἀγωγῆς.

‘Οπως δὲ Βασεδόβιος οὐδεμίαν δριτεύεται διολογίαν

πίστεως είχεν, οὕτω καὶ οὐδεμίαν πατρίδα, εἰς δὲ τὸ τρόφιμος ἀνήκε. Ήροὶ καθηκόντων ποδές τῆν πατρίδα οὐδέποτε ἐγίνετο λόγος. Προντίθετο ν' ἀναπλάσσῃ τοὺς μαθητὰς οὐχὶ χριστιανούς καὶ ἀστικοὺς πολίτας, ἀλλ' ἀνθρώπους καὶ κοσμοπολίτας.

γ'.) Τὸ μετὰ παιδιᾶς ἐπιπόλαιον εἶδος τοῦ μαθάνειν.

Τὰ στοιχεῖα τῆς ἀλεξανδρίτου κατεσκευάζοντο ὑπὸ Ἰαγαροπλάστου καὶ πρὸς θμοιβὴν κατεβιβρώσκοντο. Οὐδὲν μάθημα διήρκει μακρότερον τῆς ἡμισείας ὥρας. Ἐν τοῖς διαλείμμασι τῆς διδασκαλίας ἐγίνοντο ἀσκήσεις εἰς ὅπλουμαχίαν, δοκητιν, χαρτούργιαν καὶ ἔυλουργίαν. Οὐδὲν ἀπεμνημονεύετο. Οὕτω τὸ μανθάνειν ἀπέβαινεν οὐχὶ σπουδαία τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν πνεῦμα μερφοῦσα ἔργασία, ἀλλ' ἦγεν εἰς παιδιάν, γλιδήν καὶ ἐκθήλυσιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Οὐδεδόβιος ἐπελανθάνετο δὲ ή διδασκαλία ὅφελει καὶ παιδαγωγικῶς νὰ ἐπιδρᾷ οὕτως, ὥστε νὰ ἐθίζῃ εἰς σπουδαίαν ἐνασχόλησιν, ἐντεταμένην σκέψιν καὶ ὑπερνίκησιν δυχερειῶν.

δ'.) Ἡ πληθὺς τῶν διδακτικῶν μαθημάτων.

Ἐν δὲ Ἄρουρα περιορίζει ὡς οἱόν τε τὴν διδακτικὴν ὕλην καὶ αὐτὸς δὲ Βασεδόβιος ἐν τοῖς συγγράμμασί του συνιστησι τὸ «μηδὲν ἄγαν», οἱ ἐν Δεσπανίᾳ μαθηταὶ ἐπρεπε νὰ μανθάνωσι πᾶν δὲ τι δύναται ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ νὰ παρέσχῃ οἰονδήποτε δφελος. Ἐν τῷ διδακτικῷ προγράμματι τοῦ Φιλανθρωπίου ἀνεγράφοντε ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων καὶ νέων γλωσσῶν καὶ θετικῶν ἐπιστημῶν, ὑγιεινή, γεωργία, καλλιεργία λειμῶνος, ἀμπελευργία, σηρφοτροφία, μελισσοτροφία, καὶ καλλιεργία δάσους. Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων μαθημάτων οἱ τρόφιμοι οὐδὲν ἥδυναντο ἀκριβῶς νὰ μάθωσιν.

ε'.) Ἡ πολλαπλῶς χαλαρὰ πειθαρχία.

Ἡ Ἑλλειψις σπουδαίων πειθαρχικῶν μέσων προεκάλει, ὡς εἰκός, χαλαρὰν πειθαρχίαν. Ὁ Χέρδερ λέγει «Μοὶ φαίνονται δῆλα ἐκπληκτικά, ὡς θερμοκήπιον ή ὡς σταῦλος πλιήρης ἀνθρωπίνων γηρῶν, καὶ εἰς αὐτόν, δύν προσωπεικῶς γινώσκω, δὲν θὰ ἐπιθύμουν νὰ δώσω πόθες ἀνατροφὴν οὐδὲ μόσχον, ἥκιστα δὲ ἀνθρώπουν».